

Femundshytta

**Femundsmarka
nasjonalpark**

Verdensarvsted og
historiebok ved inngangen
til nasjonalparken

Da gruvedrifta inntok villmarka

De svarte slagghaugene bak husene på gården Femundshytta forteller en unik historie, historien som har gitt stedet varig vern som kulturell verdensarv.

Alt begynte med Røros kobberverks grådige jakt på skog. Uten den hadde det nok ikke bodd folk her midt i det karrige steinlandskapet ved nordenden av den store sjøen.

Etter at kobberverket kom i gang på midten av 1600-talet, var driftige direktører stadig ute etter nye områder hvor det kunne skaffes til veie tømmer for å smelte malm. Det var mer hensiktsmessig å frakte malmen dit skogen var, enn omvendt, fant de ut, og derfor ble det etablert smelthytter mange steder i distriktet, flere mil fra Røros.

Året var 1740 da de første kølbrennerne kom til Butjønnebekken på nordvestsida av Femunden, stedet som etterhvert skulle få navnet Femundshytta. Malm fra Storwartz og Nordgruvfeltet på Røros ble fraktet til nordenden av Femunden og videre med pram sørover til den nye smelthytta der arbeiderne hadde jobben med å smelte den om til «svartkåppår». Etterhvert vokste det fram et helt samfunn her hvor det aldri hadde bodd folk før.

I 1801 viser folketellinga at hele sekstiseks mennesker fordelt på elleve husstander hadde fått adresse Femundshytta.

Mens direktørene, «kobberverkets partipanter» som Johan Falkberget kaller dem, tjente gode penger, var nok nød og tidlig død trolig realiteten for mange av dem som sleit i smelthytta ved Femunden.

– Det skulle vært artig å være flue på veggen her da, og sett hva som foregikk, sier Tommy Berndtsson, en av de to som bor på Femundshytta idag. Kontrasten er stor mellom datidas folkemylder, røyk og armod og dagens stillhet og idyll.

Dette heftet er basert på intervju med Chris Svendsen og Tommy Berndtsson sommeren 2023.

Andre kilder:

Terje Mathisen: *Villmark og mennesker møtes*, Terje Mathisen forlag 1995

Amund Spangen: *Femundsbåtene AS Fæmund@2004*

Gränslandet.se

Teksforfatter: Eva Laukøy.

De hadde et hardt liv, arbeiderne i smeltehyttene. (Foto: Rørosmuseets arkiv)

Femundshytta, ei smeltehytte innafor Circumferensen i drift fra 1743 til 1822.
(Foto: Anno Trysil Engerdal museum)

Etter industrieventyret

Virksomheten på Femundshytta pågikk for fullt i nesten hundre år. Men i 1822 var det slutt. Da lå bare smeltegropene og slagghaugene igjen, og arbeiderne måtte se seg om etter noe annet å gjøre. Stedet lå igjen som et utdødd samfunn - nesten.

Noen må ha sett muligheter for å klare seg uavhengig av kopperverket. Sjøen var full av fisk, og skogen full av rype, hare og rev som kunne gi inntekter. I skogbunnen var det bær og mose, en ettertraktet vare for kransbinderier Europa rundt.

– Uten snarefangst, jakt og fiske hadde de nok ikke klart seg, tror Tommy. Bare en av gårdene i det lille samfunnet hadde livets rett. Den har ligget der pen og velstelt i lia opp fra sjøen og vært et kjært hjem for en familie i flere generasjoner etterpå. Men uten vei, uten brygge og uten strøm var det ikke nødvendigvis et lettvindt liv de hadde, folket på den avsidesliggende gården.

Olava

– Antrekket var hårnett og forkle-kjole, blomstrete forkle-kjole. Alltid det samme! Tommy Berndtsson og samboer Chris på gården Femundshytta humrer. De snakker om Olava Fæmundshytten. I løpet av de mer enn to hundre og åtti åra som har gått siden de første sliterne slo seg til på nordvestsida av Femunden, er det ett menneske som står ut: Olava. Henne kommer vi ikke unna.

Olava kom til Femundshytta mens den første verdenskrigen raste i Europa. Hun giftet seg med en av sønnene på gården, Jakob.

Det var midtvinters og året var 1917 da det første barnet meldte sin ankomst. Da hun mente tida var inne, tok hun skiene fatt og ga seg i vei over fjellet hjem til Tufsingdalen for å få hjelp, en ti kilometers marsj! Tre dager senere gikk hun tilbake igjen samme veien.

– Da var jeg ikke alene. Det skrek i en sekk på ryggen. Skiene gled lett den dagen, skal hun ha sagt.

Ordet hardhaus kan åpenbart brukes om kvinner også. Ihvertfall om henne som etterhvert skulle komme til å sette åtte barn til verden.

Olava levde et strevsomt liv som mor, husmor og gårdbruker på Femundshytta. Området rundt gården var så karrig at gårdbrukerne måtte se seg om etter andre steder å finne beite. Kuvolsetra på østsida av sjøen ble anlagt, en setervoll som ligger i Femundsmarka.

På vårisen hvert år gikk Olava med kyr og geiter over sjøen til Kuvolsetra.

– Det hendte iblant at et par kyr datt gjennom isen. Vi bare tok dem opp igjen, fortalte hun til forfatteren Dagfinn Grønøset.

Olava Fæmundshytten, som alltid kledd i en blomstrete forkle-kjole.

Livet på Kuvolsetra

På setra melka Olava kyr, kokte ost og kinna smør. Hun var både budeie og turistvert. Ofte kom vandrere og fiskere og slo seg til, og lenger inn i marka hadde familien flere jakt- og fiskebuer å holde styr på.

Ventet Olava barn i sommermånedene, ja så ble de født på setra.

Den driftige budeia tok åpenbart både barnefødsler og seterliv på strak arm. Utfordringen kom om høsten når hun skulle gå tilbake til gården med alle krøtterne. Ettersom det ikke var brygge på Femundshytta slik at de kunne frakte dyra med båt, måtte hun gå med dem rundt nordenden av sjøen. Det var ikke gjort i en håndvending - det betydde tre dagers vandring gjennom blokkstein og myr, en tur på tilsammen 38 km.

Flyttinga starta alltid den første lørdagen i september. Det visste den

legendariske eneboeren Stor-Hans som holdt til ved Røavassdraget. Hvert år møtte han galant opp med båten sin for å hjelpe Olava trygt over elva når hun kom med buskapen.

– De overnattet gjerne på gården i Nordvika den første natta, men den andre natta kunne det hende de måtte ta ute, forteller Tommy. Olava greide brasene. Helt til det kom brygge på Femundshytta i 1938, tok hun den lange hjemveien fra setra rundt sjøen til fots uansett vær eller vind.

Olava var budeie på Kuvolsetra i mange somre. (Foto: Dagfinn Grønset)

En respektert kvinne

Alle på gården og i mils omkrets hadde stor respekt for Olava Femundshytten. Hun var sterk i alle betydninger av ordet, selv om hun ikke raget høyere enn drøye halvannen meter på strømpelosten.

– Olava var min gammeltante, og jeg husker henne godt, forteller Chris.
– Jeg husker hun delte ut «kjøredram» i fingerbøll når noen hadde vært på besøk og skulle reise, enten det var med snøskuter eller båt. Og hun tok seg gjerne en dram sjøl også, selv om hun var måteholden og presiserte at det var «til medisinsk bruk».

Olava var åpenbart den som regjerte på gården. Mannen Jakob, som for øvrig var en halvmeter lenger enn henne, var heller ikke tapt bak en vogn. Det fortelles at han bar hundre kilos sekker opp fra sjøen. Men når det kom til avgjørelser, var det Olava som hadde det siste ordet. Jakt og fangst var Jakobs domene, men en dag han skulle ut på revejakt, gikk han først i fjøset til Olava og spurte:

– Skal jeg dra nordover eller sørover i dag montru? Historia forteller ikke hvordan jakta gikk den dagen, men at han hadde stor tillit til konas vurderinger, er det liten tvil om. Da Dagfinn Grønøset ville skrive bok om henne, sa Olava tvert nei, forteller Chris og Tommy. Kanskje var det beskjedenhet, men hun hadde lest forfatterens bok om Anna i Ødemarka, og var vel redd for hva slags bilde han ville tegne av det lille, store kvinnfolket i Femundsmarka.

Jakob og Olava på Kuvolsetra rundt 1930.
(Foto: Ukjent)

Hver høst gikk Olava hjem fra setra med kyrne. Ruta rundt sjøen var hele 38 km.

Buene i marka har alltid vært viktige. Her er Jakob Femundshytten og søskenbarnet Jørgen Haugen ved Roastbua. (Foto: Ukjent)

Femundshytta idag

Nå er det bare dølahesten Karma, islandshesten Solveig, og tre hunder som utgjør besetningen på gården. I 1980 ble kyrne levert, og i 1998 var det slutt med sau.

Skrinn jord har aldri gjort det enkelt å drive med verken husdyr eller landbruk på Femundshytta. Men turistene kommer - takket være rutebåten, Fæmund II, som anløper brygga hver dag om sommeren.

I 1998 kom det dessuten vei etter førti års kamp, noe som har gjort livet i ødemarka litt mer lettvent. Familien har gjennom generasjoner åpnet dørene for besøkende. I 2010 havnet Femundshytta på den eksklusive verdensarvlista til UNESCO som en del av bergverksamfunnet Røros - en fjær i hatten for både gården og driverne, selv om det også forplikter.

Nå er fjøset gjort om til selskapslokale der grupper med turister serveres med kortreist mat - gjerne skjørøst, rømme og spekemat. Utleiehytter på gården og framfor alt buene som ligger inne i

nasjonalparken er fortsatt veldig viktige inntektskilder og populære steder for eventyrere med storfisk i blikket.

Verken Gammelbua og Nybua ved Roasten eller de to buene ved Krokåthåen er vanskelige få leid ut. Her kan vandrere finne ro og muligheter for matauk året rundt.

- Det er noe av det hyggeligste vi gjør det, å frakte folk og bagasje inn til buene i marka vinterstid, sier Chris. Om sommeren må de tilreisende finne seg i å ta beina fatt og bære proviant og utstyr selv. Men tilbake kommer de - år etter år. Også på gården går det i ett om sommeren. Opptil seksti grupper kan Tommy og Chris ha på besøk i løpet av sesongen, og gjestene får mer enn bare god mat og drikke servert. Femundshytta ligger der som en åpen historiebok som vertskapet mer enn gjerne forteller fra.

Hos Chris og Tommy på Femundshytta går det i ett om sommeren. (Foto: Eva Laukøy)

Folket på Femundshytta har vært selvhjulpne. Støvler med bjørkesåler ble laga på gården. (Foto: Eva Laukøy)